

DE OUDE KERN DE BILT

WAAROM DIT GEBIED HET MEER DAN WAARD IS, GEKOESTERD TE WORDEN: VANUIT HET VERLEDEN, IN HET HEDEN ÉN VOOR DE TOEKOMST.

Karel Beesemer

De OUDE KERN van De Bilt is een Beschermd Dorpsgezicht. Op pagina 99 staat een precieze beschrijving van de begrenzing. Voordat in een gemeente of stad een beschermd dorps- of stadsgezicht mag worden aangewezen moet worden bepaald of er sprake is van een algemeen belang om daartoe over te gaan. De vragen die moeten worden beantwoord zijn onder meer:

- * Is het aan te wijzen gebied waard beschermd te worden wegens schoonheid, de onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang?
- * Is het gebied van grote betekenis voor de wetenschap of van cultuurhistorische waarde?

In het gebied OUDE KERN DE BILT bevinden zich een rijksmonument en meerdere gemeentemonumenten, zoals:

- het vroegere gemeentehuis annex postkantoor, Dorpsstraat 25, zie foto 6,
- de Oude School, Burgemeester De Withstraat 31, zie foto 3,

- de kerktoren van de Nederlands Hervormde Kerk, eigendom van de gemeente De Bilt, rijksmonument, foto 1,
- de Nederlands Hervormde kerk en het kerkhof, gemeentemonumenten.

*Foto 1. Hervormde kerk: Toren, kerk en kerkhof.
(foto Loes Meijer, 2008)*

Begrenzing van het Beschermd Dorpsgezicht 'Oude Kern De Bilt'

- 1 OOSTELIJKE GRENS: Kapelweg, westzijde van de weg via de Dorpsstraat tot aan de noordelijke grens in de Tuinstraat.
- 2 NOORDELIJKE GRENS: Burg. de Withstraat achter de bebouwing tot: - voorbij de Torenstraat aan de westzijde - het midden van de Tuinstraat aan de oostzijde.
- 3 WESTELIJKE GRENS: Ds. Sanderuslaan achter de garageboxen, de oostelijke begrenzing van het terrein met kadasternr. D 7485 en de oostelijke begrenzing van het terrein met het nummer D 7481; vanaf daar het westelijk deel van de Dorpsstraat, waarbij de Dorpsstraat binnen het te beschermen gebied valt, inclusief de scherpe hoek met de Utrechtseweg, dan aansluitend op de zuidelijke grens.
- 4 ZUIDELIJKE GRENS: Utrechtseweg.

Een rijksmonument is van rijkswege beschermd en dat is de zwaarste categorie voor gebouwen. De bescherming van rijksmonumenten is geregeld in de Monumentenwet. Voor een wijziging aan een rijksmonument is een monumentenvergunning én een bouwvergunning nodig. De onderhoudskosten van een rijksmonument zijn fiscaal aftrekbaar.

Verder tref je in het beschermd dorpsgezicht Dorpsstraat en omgeving zogeheten *beeldbepalende panden* aan. Deze zijn niet

als monument aangewezen en hebben geen juridische status. Omdat ze binnen het gebied van het beschermde dorpsgezicht liggen als beeldondersteunende panden, worden ze toch in zekere zin met meer aandacht bekeken dan elders het geval zou zijn. De gemeente zal, om de cultuurhistorische waarde te behouden, in het gebied uiterst terughoudend zijn met het verstrekken van vergunningen voor wijziging, uitbreiding, afbraak of welke ingreep dan ook. Dat geldt dus zowel voor de monumenten als voor de beeldbepalende panden en trouwens

*Foto 2 Nieuwe bebouwing Dorpsstraat, hoek Soestdijkseweg-Zuid.
(foto Fred Meijer, 2007)*

ook voor de infrastructuur als wegen en dergelijke. Al die bedoelde panden in het beschermd dorpsgezicht hebben een interessante geschiedenis die het verdient uit de doeken te worden gedaan. Dat is, her en der in diverse geschriften verspreid, ook inderdaad gebeurd.

Dit verhaal gaat niet in op de afzonderlijke monumentale panden.

In het beschreven gebied bevinden zich - het moet helaas worden gezegd - ook diverse panden die bepaald géén sieraad vormen en geen recht doen aan de rijke historie Biltsteyn en Cumulusflat (zie foto's 4 en 5). Dat zijn feitelijkheden en daar moeten we mee leven. Het is nagenoeg zeker dat zich mogelijkheden aandienen voor een historiserende bouwkundige invulling op het moment waarop die bouwsels zijn

afgeschreven en afgebroken worden. Daarna kan een historiserende bouwkundige herinvulling plaatsvinden. Zoals recent zo fraai is gebeurd op de hoek van de Dorpsstraat / Soestdijkseweg-Zuid (zie foto 2).

Iets dergelijks staat binnen afzienbare tijd te gebeuren ter plaatse van het oude gemeentehuis (zie foto 6). Het is de bedoeling, dat de fraaie oude gevel gespaard en geïntegreerd wordt in de geplande toekomstige bebouwing.

*Foto 6. Voormalig gemeentehuis annex postkantoor Dorpsstraat 25.
(foto Loes Meijer, 2008)*

In deze bijdrage voor De Biltse Grift dus geen beschrijving van de afzonderlijke monumentale

panden. Wel wordt, aan de hand van de zogeheten 'Redengevende Beschrijving' van januari 1993, ingegaan op hoofdzaken waarom de oude dorpskern is aangewezen als beschermd dorpsgezicht. Die aanwijzing stoelt op uiterst

interessante gegevens en gaat honderden jaren terug in de geschiedenis. De Redengevende Beschrijving gaat ook geografisch royaal verder dan de omtrekken van het gebiedje beschermd dorpsgezicht Oude Kern De Bilt.

Ligging van de gemeente De Bilt in samenhang met het beschermde dorpsgezicht

De gemeente De Bilt ligt op de grens van de hooggelegen Utrechtse Heuvelrug (zandgrond) en de lagere gronden.

Die lagere gronden bestonden aanvankelijk uit klei, veen en zand. We hebben het over het gebied dat noord-

oostelijk ligt van de stad Utrecht. De Bilt was vroeger voornamelijk agrarisch. Tevens was De Bilt een belangrijke halteplaats voor reizigers uit het oosten onderweg naar de stad Utrecht. In het gebied van het beschermde dorpsgezicht Dorpsstraat e.o. bevindt zich nog heel wat historische bebouwing. Dit gevoegd bij de nog aanwezige ruimtelijke structuur van de oudste kern van De Bilt, zoals die zich ontwikkeld heeft tot in de negentiende eeuw, maakte aanwijzing tot gemeentelijk beschermd dorpsgezicht zeer voor de hand liggend.

Het dorp De Bilt ligt op een natuurlijke verhoging, een vooruitgeschoven heuvel

van de Utrechtse Heuvelrug. De oudste bewoningssporen dateren van ca. 2000 jaar voor onze jaartelling. Nabij het landhuis Vollenhoven zijn enkele grafheuvels uit deze tijd gevonden. Over de periode hierna bestaat een groot hiaat aan kennis omtrent eventuele bewoning van De Bilt.

Vanaf de stichting van het klooster Oostbroek rond 1070 neemt de kennis omtrent de bewoningsgeschiedenis van het dorp toe. Dit klooster sticht, ter plaatse van het huidige KNMI-terrein in

het Kloosterpark, in 1139 een nieuw klooster: het Vrouwenklooster.

Vanaf de twaalfde eeuw worden de moerassige gronden die de genoemde natuurlijke verhoging

Foto 3. De Oude School.

omringden, door monniken van het klooster ontgonnen. Na de ontginning zijn deze gronden geschikt voor landbouw en veeteelt. De Kapelweg is ontstaan tijdens die ontginning. De naam is ontleend aan de verdwenen Petronellakapel.

In 1290 wordt de reeds bestaande handelsweg tussen Utrecht en De Bilt bestraat. Deze weg is al gauw de belangrijkste rechtstreekse verbindingsweg tussen Utrecht en oostelijker gelegen gebieden. Deze zogeheten Steenweg heet thans Dorpsstraat (vanouds Steenstraat). De weg volgt verder in oostelijke richting, de Holle Bilt. Dit tracé vormde een onderdeel van de handelsweg naar Keulen via Zeist, Driebergen, Doorn, Leersum en Rhenen.

In de veertiende eeuw ontstaat in de nabijheid van de Steenweg de eerste bebouwing van de kern van het dorp De Bilt. Een herberg maakte deel uit van deze eerste bebouwing, zodat dit punt al snel als pleisterplaats gaat functioneren voor handelsreizigers die vanuit het oosten op weg naar Utrecht zijn. Als de stadspoort van Utrecht reeds gesloten is kan men hier, vlak bij Utrecht, overnachten.

Deze feiten zijn de meest structurerende elementen in het dorp en dus van historische waarde.

De oudste kaart van De Bilt dateert uit 1640 en

daarop is te zien dat de bebouwing in de oude kern nog beperkt is tot enkele huizen. In 1652 wordt in dit gebiedje een kerk gebouwd. Dat heeft er voor gezorgd dat op deze plaats, mede door het kerkhof, sprake is van een open en groene structuur.

Het duurde tot de zeventiende eeuw dat bouwen in steen algemeen was. Tot in de eerste helft van de negentiende eeuw veranderde hier weinig.

Trambaan en enorme groei inwonertal

In 1883 wordt een tramlijn aangelegd die Utrecht en Arnhem met elkaar verbindt. Deze lijn loopt over de Dorpsstraat door De Bilt. Door de verbeterde infrastructuur vindt tussen 1880 en 1920 een versnelde groei van De Bilt plaats. De bevolking neemt in deze periode toe van 2000 naar 6000 inwoners. Deze enorme groei behoort tot de meest spectaculaire van ons land.

Wegen zoals de Waterweg en de Hessenweg worden vanaf 1850 aangelegd. Het karakter van de bebouwing in het dorp verandert. De agrarische bebouwing in het dorp vermindert en er worden in toenemende mate huizen, winkels en bedrijfspanden gebouwd. De boerderij Dorpsstraat 25 wordt bijvoorbeeld in 1883

vervangen door een rijtuigenfabriek. Deze moest in 1884 wijken voor de bouw van een gemeentehuis annex postkantoor. Gaandeweg ontstaat een meer stedelijk karakter door de verdichting van de bebouwing. In de twintigste eeuw wordt de verbindingsweg met Utrecht, de dwars door het dorp lopende

Foto 4. Cumulusflat.

Dorpsstraat, steeds drukker als gevolg van toenemend autoverkeer. In 1934 wordt deze verbindingsweg verlegd en om de dorpskern heen geleid zodat de Utrechtseweg ontstaat. Daardoor verliest de Dorpsstraat haar functie als belangrijke verkeersweg.

Verstoring van het historisch ruimtelijke karakter

Hiervoor werd het reeds gememoreerd: er zijn helaas nogal wat elementen in het gebied van het beschermd dorpsgezicht die het historisch ruimtelijke karakter verstoren:

- grootschalige nieuwbouw,
- de Cumulusflat, staande op de plaats van de vroegere herberg en het bekende hotel Poll,
- de Biltsteynflat etc.

De winkelfunctie was voor dit gebied voorheen van groot belang. Thans overheerst de woonfunctie.

De aanwijzing van het globaal besproken gebied tot 'Beschermd Dorpsgezicht, stoelt op goede gronden. Voor de echte liefhebber is het zeer interessant de tekst van de Redengevende Beschrijving meer en detail te lezen. Dan valt bijvoorbeeld te lezen

- dat binnen het gebied van het beschermd dorpsgezicht in de toekomst uitsluitend

Foto 5. Flatgebouw Biltsteyn.

- historiserend gebouwd mag worden, met een wenselijke hoogte van twee bouwlagen met een kap;
- dat het gewenst is dat in de Dorpsstraat de bomenrij teruggebracht wordt;
  - dat de in het gebied aanwezige rijks- en gemeentelijke monumenten blijvend gekoesterd dienen te worden;
  - dat bij toekomstige bebouwing baksteen en gebakken dakpannen de meest toegepaste

materialen zijn.

Bestemmingsplannen zijn gericht op de bescherming van de oudste kern van De Bilt, zoals dat zich tot in de negentiende eeuw heeft ontwikkeld in samenhang met de nog aanwezige historische bebouwing. Anders gezegd: op termijn verandert dit beschermde dorpsgezicht aanzienlijk. Er zal - anders dan anno 2008 het geval is - sprake zijn van kleinschaligheid en rooilijnen die recht doen aan de tijden van weleer.

Of de voor de geschiedenis van De Bilt zo belangrijke

herberg op de hoek van de Dorpsstraat en de Kapelweg daar weer terugkomt? De huidige generatie zal dit wellicht niet meemaken, maar wel de kinderen of de kleinkinderen daarvan en dat is een plezierige gedachte!

Wat betekent het jaartal 1070 eventueel nog meer?

Dr. Anne Doedens heeft een uiterst interessante discussie op gang gebracht met betrekking tot het jaar waarin de gemeente De Bilt werd

gegrondvest. Zie zijn artikel in De Biltse Grift van juni 2008, pag. 34 en diverse krantenberichten. De discussie spitst zich toe op de vraag welk ijkpunt gehanteerd wordt om het jaar van stichting van de gemeente De Bilt vast te stellen.

Indien als ijkpunt voor de stichting van De Bilt de totstandkoming van het klooster Oostbroek (het jaar 1070 volgens de Redengevende Beschrijving) wordt genomen, dan is de gemeente niet negen jaar ouder dan Doedens op basis van zijn onderzoek stelt, maar 52 jaar ouder dan tot op heden werd aangenomen. Het geeft nogal wat consequenties:

- . Is het juist dat het jaar 1122, zoals tot op heden werd aangenomen, moet worden aangemerkt als het jaar waarin De Bilt werd gegrondvest?
- . Of moeten we nu, op basis van het onderzoek van Doedens, het jaar 1113 aanhouden?
- . Of is het juist de vigerende Redengevende Beschrijving te volgen en de bouw van het klooster Oostbroek te volgen als ijkpunt voor het begin van De Bilt, dus 1070?

Het is van belang dat de vragen op heldere wijze beantwoord worden. Al was het alleen al om helderheid te krijgen op de volgende prangende

vragen:

- . Moeten we zoals Doedens zegt nog vijf jaar wachten, namelijk tot het jaar 2013, voordat we het feest van het 900-jarig bestaan van De Bilt mogen vieren?
- . Of moeten we nog langer geduld hebben voordat het feest losbarst (1122 + 900) in het jaar 2022?
- . Of mogen we - met terugwerkende kracht - onmiddellijk de slingers ophangen, als we de totstandkoming van klooster Oostbroek in 1070 als het begin beschouwen? Dan is ons een feestje door de neus geboord omdat we dat feest al (1070 + 900) in het jaar 1970 hadden moeten vieren!
Wordt ongetwijfeld vervolgd!

Bronnen:

- **Toelichting bij het voorstel tot aanwijzing van de oude dorpskern De Bilt als Beschermd Dorpsgezicht 'Oude Kern De Bilt', januari 1993.**
- **Artikel dr. Anne Doedens Over de 'oudste oorkonde': Het Bilts begin in 1113?**